

Etica și Literatura. Valorile morale și unitatea unei vieți¹

Vasile Morar

[...] În fond, cred, avem multe lucruri în comun toți cei care, într-un fel sau altul, suntem preocupați de locul ocupat de educație în înțelegerea lumii în care ne-a fost dat să trăim. Nu avem o sarcină deloc facilă pentru simplul motiv că nu există pentru oricare dintre noi, orice am fi, profesori sau elevi, o forță mai mare pentru a ne adapta la existență decât cărțile, învățarea continuă, memoria colectivă, valorile civilizației, deprinderile sociale și normele culturale diverse. Fără ele am locui încă în preistorie și n-am fi prea departe de epoca de piatră, iar comportarea noastră ar fi, trebuie să recunoaștem, una extrem de necioplită. Plecăm de la trei idei, între ele înfrățite. Prima: între istoria gândirii etice universale și istoria literaturii există o legătură puternică, imposibil de ocolit dacă vrem să știm cum a evoluat condiția umană. A doua: etica ne spune cum sunt idealurile morale și cum sunt structurate valorile morale ale umanității ca întreg. Literatura, marea literatură, la ea ne vom referi cu precădere, sesizează valori diverse și nu arareori adverse; nu-i sunt străine, din contră, nici valorile magice, nici cele mitice, nici cele religioase, nici cele morale sau juridice, nici cele politice; iar, oricum, ea se afirmă în chip specific prin intermediul valorilor estetice. Ele o definesc, dar acum admitem relativ ușor că „puritatea estetică” este un produs al analizei noastre, receptarea propriu-zisă a operei literare fiind alcătuită din „impurele” valori pe care le conține textul literar. În acest context, ne interesează să aflăm ce valori morale sunt aduse în prim-plan de literatură, care anume dintre ele sunt promovate cu statut de exemplaritate și care sunt dezavuate. Marile progrese de ordin moral au fost pregătite, știm atât de bine acum, de opere literare majore. Este o arhibanalitate să constatăm că noi știm cum arăta moralitatea în Grecia pre-clasică datorită epopeilor homerice, *Iliada* și *Odiseea*, că știm despre natura inconștientă a superegoului (a moralității deci) datorită intuiției geniale a lui Sofocle, teoretizate apoi de Freud (numită, deloc întâmplător, „complexul

lui Oedip”), că știm cum era structurată scara de valori a creștinismului medieval datorită *Divinei Comedii* a lui Dante, că știm care sunt tensiunile dintre datorie și pasiune, prima dată de la stoicii Epictet, Seneca și Marc-Aurelian pentru ca, apoi, prin Corneille și Racine să înțelegem ce ne solicita Kant prin ideea sa de datorie necondiționată. Vom reveni asupra acestor aspecte. În fine, a treia idee sună, simplificat, astfel: și etica și literatura implică, deși cu limbaje diferite, o realitate și un concept: cel de viață. Ce este viața pentru fiecare și pentru toți, ce sens are ea, cum se constituie rostul în cuprinsul unei comunități, ce conflicte surmontabile sau insurmontabile apar, cum trăiesc ființele umane dilemele morale în situații existențiale deschise sau închise? Într-un cuvânt, și teoriile etice și literatura au în comun un concept – cel de unitate a unei vieți de om. Etica și, în genere, marile doctrine morale ale umanității ajung obligatoriu și explicit la acest concept, fie că este vorba de iudaism, socratism, de budism, de confucianism, de creștinism sau de islamism. Toate stabilesc un tip moral ideal, toate îl văd într-un „om întreg”, într-o ființă care are unitate de sens în propria sa viață, unitate dată de congruența dintre gândire și fapte, din-

tre norme, principii, imperative și actele simple de viață. Literatura, ajunge și ea, nu direct și nu imperativ la conceptul de unitate a unei vieți de om. La limită, diferența dintre perspectiva etică și cea literară poate fi surprinsă în acest fel: unitatea unei vieți de om apare în cuprinsul teoriilor etice indisolubil legată de conceptul de unitate morală a vieții, în timp ce în narațiunea literară nu apare în chip obligatoriu ca unitatea unei vieți de om să fie una exemplar morală, întotdeauna și pretutinderi. [...]

¹ Fragment din conferința susținută de Vasile Morar, profesor la Facultatea de Filozofie, Universitatea din București la Simpozionul ANPRO, Literatura și valorile, 5-7 mai 2017, Cluj. În 2016, atunci când a fost lansată, tema conferinței anuale a fost formulată mai specific disciplinei: Valori formate/transmise prin studiul limbii și literaturii române. Dar între 27 ianuarie și 13 februarie 2017 au fost supuse dezbaterii publice proiectele de programe pentru gimnaziu care urmează să intre în vigoare din toamna acestui an. O dată aprobate, programele sunt valabile pentru 15-20 de ani de acum încolo. Timpul foarte scurt (două săptămâni, când, de exemplu, în Franța același gen de dezbateri a durat mai mult de un an), momentul inadecvat (vacanța dintre semestre și protestele stradale față de emiterea de către guvern a Ordonanței 13) au făcut ca dezbaterile publice să fie practic aproape inexistente. De altfel, s-a rezumat la invitația completării unui chestionar, conceput de Institutul de Științe ale Educației, cu întrebări comune pentru toate disciplinele. Lectura programelor în ansamblu și analiza proiectului de programă pentru limba și literatura română făcută în cadrul asociației cu sesizarea curențelor la nivelul unei viziuni coerente, a finalităților și, mai ales, reducerea locului literaturii precum și abordarea inadecvată a lecturii textului literar – urmată de adoptarea unui punct de vedere oficial – ne-au determinat să reformulăm tema, axând-o explicit pe funcțiile formative ale literaturii (române și străine). De aici, titlul: Literatura și valorile cu două subteme: 1. Literatura ca valoare și 2. Valorile în literatură. Alături de profesori din preuniversitar au participat profesori de la Facultățile de Litere din țară, critici și istorici literari, scriitori, eticieni, filozofi, autori ai actualei programe. Intenția noastră a fost să inițiem o dezbateri autentică, prin prisma valorilor pe care le conține, asupra locului pe care ar trebui să-l aibă literatura în școală. O vom continua în numărul viitor al „Consilierului...”. Monica Onojescu

